

Alin Tat

Psalmul 1 în două lecturi patristice

În cele ce urmează îmi propun să recitesc două texte patristice, mai întâi separat, iar apoi împreună. Acest exercițiu de lectură poate fi privit atât ca o încercare mai mult sau mai puțin naivă de revizitare a unei practici creștine, în speță aceea de a citi și de a medita Scriptura, cât și prin prisma jocului dintre scriere și oralitate, pe care textele alese îl prilejuiesc.

Lectura biblică are o tradiție coextensivă creștinismului, astfel încât putem găsi comentarii ale Scripturii întinse de-a lungul celor douăzeci de secole de istorie a Bisericii. Iar Cartea Psalmilor ocupă un loc privilegiat în această mare exegeză. Am ales dintre aceste lecturile la psalmi pe care perioada patristică ni le oferă două exemple, în oglindă, și anume *Omilia la Psalmul 1* a Sfântului Vasile cel Mare și *Comentariul la Psalmul 1* al Sfântului Augustin.

Lectura celor două texte trebuie să țină cont de câteva presupoziii hermeneutice. Mai întâi, avem de a face cu scrieri care consemnează, chiar dacă într-o formă revizuită, discursuri orale. Ambii autori au rostit aceste omilii în calitate de păstori ai unor comunități și, în consecință, ele nu aparțin strict genului exegetic, ci mai degrabă îndrumării spirituale și teologice pe care preotul o datorează credincioșilor săi¹. Așadar, cele două texte ilustrează hermeneutica patristică în act, mai ales în ipostaza sa de învățatură de credință, având toate caracteristicile genului omiletic, chiar dacă la gradul superlativ conferit de geniul autorilor lor.

De asemenea, lectura noastră nu trebuie să piardă din vedere traseul pe care îl constituie trecerea de la textul Scripturii la interpretarea orală și iarăși la forma scrisă a predicii publicate, care se oferă, la rândul său, spre lectură. Această a doua lectură, în ordine cronologică, rămâne una programatic secundă în raport cu textul de referință care este Scriptura și la care trimite mereu. Distincția acestor etaje ale textului, precum și

¹ Predicile sunt date în perioada preoției celor doi autori.

intertextualitatea angajată face din demersul nostru o revizitare a tradiției de interpretare a Psalmului 1.

Dacă Sfântul Ieronim are dreptate, atunci : „Psaltirea este ca un mare adăpost. Poarta exterioară nu are decât o cheie, însă încăperile dispun, la rândul lor, de propriile chei. De aceea, chiar dacă Spiritul Sfânt este cheia unică a porții principale, fiecare cameră are totuși câte o cheie a sa. Dar dacă cineva ține cheile casei în dezordine, atunci când va dori să deschidă o cameră, nu o va putea face decât după ce va găsi cheia potrivită. Tot așa, fiecare psalm este ca o chilie, cu cheia sa proprie.” (Ieronim, *Super Psalmos*)

Atât Vasile cel Mare, cât și Augustin, ne propun chei de acces unice, însă neexclusive, la interpretarea spirituală a psalmilor. Comparația dintre cei doi se poate face pornind de la paisprezece psalmi, acesta fiind numărul de omilii baziliene la psalmi de care dispunem. În ceea ce-l privește pe Augustin, el este singurul Părinte al Bisericii de la care ni s-au păstrat comentarii la întreaga Psaltire. Printre cei care au interpretat ansamblul Cărții Psalmilor se numără Origen, Eusebiu din Cezareea, Didim cel Orb, Teodor din Mopsuestia și probabil Ilarie din Poitiers.

Iată textul Psalmului 1, în traducerea recentă a Franciscăi Băltăceanu și a Monicăi Broșteanu :

1 Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul celor nelegiuiți

și în calea păcătoșilor n-a adăstat

și pe scaunul ucigașilor nu s-a așezat,

2 ci în legea Domnului e voia lui

și întru Legea Lui va cugeta ziua și noaptea.

3 Și va fi ca pomul sădit lângă izvoarele apelor,

care-și va da rodul la vreme cuvenită ;

frunza lui nu va cădea

și toate câte le va face îi vor merge bine.

4 Nu [sunt] așa nelegiuiții, nu [sunt] așa,

ci ca pleava pe care o spulberă vântul de pe fața pământului.

5 De aceea nu se vor ridica nelegiuiții la judecată,

nici păcătoșii în sfatul celor drești.

*6 Pentru că Domnul cunoaște calea celor dreapți,
iar calea nelegiuitorilor se va nimici.*

Primele paragrafe ale predicii baziliene – aproximativ 600 de cuvinte din totalul de 3000 – constituie o introducere generală la Psaltire, în care autorul subliniază importanța acesteia în rugăciunea creștină : „Cartea Psalmilor este o vistierie obștească de învățături bune, dând fiecăruia, după sânguința lui, ce i se potrivește. Tămăduiește rănilor vechi ale sufletelor și aduce grabnică însănătoșire celui de curând rănit ; îngrijește pe cel bolnav și păstrează sănătos pe cel neatins de boală ; într-un cuvânt, îndepărtează, pe cât e cu putință, patimile și face aceasta cu seducție măsurată și cu dulceață, sădind în suflet gând plin de înțelepciune.” (1, p. 7) Se poate vedea deja de aici că pentru Sf. Vasile forma rugăciunii nu trebuie separată de conținutul acesteia. Dacă celei dintâi îi corespunde virtutea pietății, și nu pietismul, substanța rugăciunii nu poate fi separată de adevărurile de credință.

Interpretarea propriu-zisă a Psalmului 1 se rezumă, în fapt, la primele două versete, pe care Sf. Vasile le utilizează în scopul didactic și moral al omiliei sale. Lectura sa privilegiază primul verset al psalmului, aflat în poziția strategică de la începutul Psaltirii. Astfel : „Ceea ce este temelia pentru o casă, carena pentru o corabie și inima unei ființe vii pentru trupul acesteia, aceeași putere mi se pare că o au și aceste puține cuvinte de la începutul Psaltirii pentru întreaga structură a Cărții Psalmilor.” (3, p. 10) Acest prim verset prezintă opțiunea mântuirii în viziune veterotestamentară, în cadrul temei celor două căi. Înaintea Sfântului Vasile, în secolele I-II, *Didahia* și *Păstorul* lui Hermas au glosat îndelung pe marginea acestei teme. Omul este liber să aleagă între calea vieții, reflectată în Legea Domnului și calea nelegiurii, care este nimicitoare. Comentariul bazilian introduce nuanțele argumentației filosofice cu privire la natura binelui suprem : „În sens strict și în primul rând, vrednic de fericire este binele adevărat. Iar acesta este Dumnezeu (...) Fericit cu adevărat este Cel bun prin Sine, spre care privesc toate, pe care Îl doresc toate, adică Firea cea neschimbată, Viața netulburată și lipsită de durere, imuabilă, Izvorul cel curgător, Harul cel îmbelșugat.” (3, p. 11)

Interesantă este nota explicativă a Sfântului Vasile cu privire la menționarea exclusivă în psalm a bărbatului și la aparenta omitere a femeii din ceea ce am putea numi *ecuația biblică a fericirii*. *Ante litteram*, autorul oferă aici răspuns unei posibile critici

feministe la adresa unui limbaj religios predominant masculin : „De ce profetul face o alegere și îl consideră fericit doar pe bărbat ? Nu exclude, oare, femeia de la această fericire ? Nicidecum. Aceași este virtutea, atât pentru bărbat cât și pentru femeie ; pentru ca, precum crearea amândurora s-a bucurat de aceeași cinstire, și răsplata să fie pentru amândoi egală.” (3, p. 12)

Forma negativă în care este exprimat accesul la fericire îl conduce pe Sf. Vasile la compararea acestui *incipit* al Psaltirii cu formularea poruncilor divine. Atât acestea, cât și primul verset al Psalmului 1, constituie trepte pe scara desăvârșirii și nu punctul cel mai înalt al arcușului spiritual : „După cum prima treaptă a unei scări înseamnă îndepărtarea de pământ, tot așa și viața împreună cu Dumnezeu : începutul urcării este îndepărtarea de rău (...) Psalmistul ne propune, deci, trei fapte care trebuie păzite : să nu umblăm în sfatul necredincioșilor, să nu stăm pe calea păcătoșilor și să nu ședem pe scaunele ciumaților.” (4, p. 14)

În continuare, sunt explicitate trei dimensiuni ale luptei spirituale, sub forma rezistenței față de ispita necredinței, a rămânerii pe calea mântuirii și a separării permanente de atingerile mortale ale păcatului. Finalul omiliei relevă din nou necesitatea, dar și insuficiența demersului discursiv al predicatorului, utilizând ornamentele oratoriei religioase : „Iar dacă spusele mele n-au fost complete, totuși ele au arătat că trebuie să fugim de păcat și să ajungem desăvârșiți prin săvârșirea faptelor bune. Și, pentru că ați ascultat cu dragă inimă cele ce v-am spus, vă făgăduiesc, de mă va ajuta Dumnezeu, să completez cele ce lipsesc , dacă nu cumva slăbiciunea mea mă va reduce la tăcere completă.” (6, p. 21)

Comentariul lui Augustin face parte dintr-o operă monumentală – ca dimensiuni, de două ori mai mare decât *Cetatea lui Dumnezeu* – în care autorul se apleacă, rând pe rând, asupra tuturor psalmilor Scripturii. Titlul *Enarrationes in Psalmos* îi aparține lui Erasmus din Rotterdam.

În general, pentru Augustin, psalmii veterotestamentari trebuie citați în cheie profetică. Ei prefigurează ceea ce se va împlini abia prin Întruparea Cuvântului divin în Isus Christos. Această insistență asupra dimensiunii profetice a rugăciunii vechi, și mai ales asupra includerii Cărții Psalmilor printre scrierile profetice, îl singularizează pe Augustin între Părinții Bisericii. A.-M. La Bonnardière, cercetătoarea care s-a ocupat cel

mai mult de referințele biblice ale *corpus*-ului augustinian, consideră că explicația pentru aceasta se găsește în atribuirea de către Sf. Augustin a unei origini davidice Psaltirii².

Profeția psalmilor poartă asupra unirii dintre Christos și Biserică. Interpretarea psalmilor în cheie cristologică este o constantă a exegezei patristice. Originalitatea lui Augustin constă în teza potrivit căreia subiectul unic al Psalmilor este Christos întreg (*Christus totus*) în unitatea capului cu restul trupului. Astfel, așa cum remarcă M.-J. Rondeau și dezvoltă M. Fiedrowicz, *psalmus vox totius Christi* : „Vocea care se face auzită în Psalmi este vocea Christosului total, cap și membre, mire și mireasă, doi într-un singur trup, așadar doi în aceeași voce.”³

Într-o predică de aproximativ 1500 de cuvinte, Sf. Augustin interpretează Psalmul 1 în cheie tipologică, pornind de la antiteza dintre omul vechi și omul nou. Lectura sa verset cu verset abordează psalmul de la un capăt la altul. Patru sunt tezele care structurează interpretarea augustiniană. Mai întâi, opoziția dintre omul ceresc și omul pământesc. Aceasta este reluată și explicată în antiteza dintre Isus Christos, imagine a sfințeniei, și Adam, simbol al păcatului. Aceeași contrapозиție va fi continuată în partea a doua a psalmului : Isus Christos, învingând ispita căreia îi cedase Adam și din cauza căreia își aflase moartea, este întemeietorul comunității sfinților, în timp ce păcatul lui Adam devine primul într-o succesiune a neascultării. Se vede și aici logica opozitivă care stă la baza mării opere augustiniane *De civitate Dei*.

Bărbatul fericit despre care vorbește psalmul este o prefigurare a lui Isus Christos ca *homo dominicus*. El este cel care refuză să colaboreze cu răul și, meditând neîncetat la Legea Domnului, împlinește voia sa. În El toți sfinții sunt binecuvântați, iar victoria sa asupra răului se transmite celor ce trăiesc în Spiritul Sfânt. Așa cum capul antrenează întregul corp, și Christos cuprinde toată Biserica. Psalmul ne invită să devenim acel *populus sedit lângă izvoarele apelor, care-și va da rodul la vreme cuvenită*. Rezumând comentariul augustinian, V. Fabre scrie : „Plenitudinea spre care ne îndreptăm ne luminează calea, demascând iluziile prosperității prea neînsemnate și arătându-ne că adevărata fericire constă în unirea cu Domnul. Christos deschide calea, El este capul care invită întregul trup să treacă la Tatăl. El descoperă păcatul nostru și arată fericirea

² La Bonnardière, p. 296.

³ Rondeau, p. 365.

pregătită nouă din veșnicie. Exortația lui Augustin își trage forța din planul divin al al mântuirii, care, deja împlinit, trebuie să se împlinească și mai mult prin primirea iubirii care dă viață și căreia îi suntem încredințați.”⁴

O privire în paralel asupra celor două predici relevă caracteristici comune, dar și câteva diferențe. Acestea pot fi considerate, în final, ca tot atâtea concluzii provizorii ale demersului nostru.

În primul rând, se poate remarca abundența referințelor biblice în ambele texte. Fără a socoti trimerurile la versetele psalmului comentat sau parafrazele și aluziile la alte pasaje biblice, Sf. Vasile citează Scriptura de 18 ori, Vechiul Testament de 9 ori (*Geneza* de 2 ori, *Exodul* de 3 ori, *Eclesiastul* o dată, *Pilde* o dată, *Psalmi* de 2 ori), iar Noul Testament de asemenea de 9 ori (*Matei* de 4 ori, *Ioan* o dată, *Romani* o dată, *I Corinteni* o dată, *II Timotei* o dată, *Tit* o dată). Mai mult, Sf. Augustin citează Scriptura de 22 de ori, Vechiul Testament de 11 ori (*Geneza* de 2 ori, *Exodul* o dată, *Eclesiastul* o dată, *Psalmi* de 5 ori, *Isaia* de 2 ori), iar Noul Testament de asemenea de 11 ori (*Matei* de 3 ori, *Ioan* de 3 ori, *I Corinteni* de două ori, *I Timotei* o dată, *II Timotei* o dată, *Apocalipsa* o dată).

O privire mai atentă asupra referințelor biblice ale celor două texte ne arată că nu există nici măcar o suprapunere, autorii utilizând pasaje diferite ale Scripturii în sprijinul interpretării acestui psalm :

Sf. Vasile cel Mare

Geneză 1,27

Exod 20, 13 ; 20, 14 ; 20, 15

Eclesiast 10, 4

Psalmi 118, 1 ; 36, 27

Pilde 2, 19

Matei 5, 41 ; 15, 18 ; 19, 19 ; 19, 21

Ioan 14, 17

Romani 7, 9-10

II Timotei 3, 16

I Corinteni 2, 9

Sf. Augustin

Geneză 3, 6 ; 3,3-6

Exod 3, 14

Eclesiast 10, 9-10

Psalmi 15, 7 ; 36, 34 ; 39, 9 ; 64, 10

Isaia 11, 6-8 ; 14, 13-14

Matei 3, 11 ; 5, 4 ; 7, 23

Ioan 4, 10-14 ; 7, 37

I Timotei 1, 9

II Timotei 2, 17

I Corinteni 3, 13-15 ; 8, 1

⁴ V. Fabre, p. 25.

Explicația acestei situații constă în scopurile diferite fixate de cei doi predicatori omiliilor lor la Psalmul 1. Și desigur că erudiția sau, mai bine-zis, cultura biblică a autorilor este pusă în serviciul transmiterii către enoriași a mesajului dorit.

În al doilea rând, statutul Psalmului 1 este diferit în cele două exegeze. Dacă la Sf. Vasile el stă la temelia întregii interpretări ulterioare a Psaltirii, pentru Sf. Augustin el nu pare să prezinte un interes privilegiat în raport cu psalmii următori. Se găsește aici eventual o formulare clară a principiului profetic al hermeneuticii creștine a psalmilor.

În al treilea rând, cheia de interpretare este diferită în fiecare caz. Dacă pentru Sf. Vasile psalmul ilustrează mai ales trei trepte ale luptei spirituale (credința, perseverența, prudența), pentru Sf. Augustin el trebuie citit în sens tipologic și explicit cristologic, figura victorioasă a Mântuitorului fiind cea care dă sens vieții creștine.

În sfârșit, în al patrulea rând, o altă notă comună a celor două predici constă în retorica pusă în joc. Stilistica specifică genului omiletic este ușor decelabilă în ambele cazuri. Mesajul ce se dorește transmis trebuie să fie făcut accesibil unui public larg și nu neapărat cultivat, de unde și limitările exegetice autoimpuse, spre regretul poate al bibliștilor contemporani.

La capătul acestor considerații sumare pe marginea celor două comentarii patristice la Psalmul 1, nu îmi rămâne decât să urez auditorilor o dorință reînnoită de a asculta vocea Psalmilor, *vox totius Christi*.

Bibliografie :

Augustin, *Enarrationes in Psalmos*, ediție bilingvă, 4 vol., Roma, 1967-1977.

Vasile cel Mare, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, trad. D. Fecioru, București, 2000.

Septuaginta, 4 I, C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broșteanu (coord.), București-Iași, 2006.

Le Psautier chez les Pères, Cahier de Biblia Patristica 4, Strasbourg, 1994.

Bernardi, J., *La prédication des Pères Cappadociens*, Paris, 1968.

Cameron, M., „Commentaire des Psaumes”, in *Encyclopédie S. Augustin. La Méditerranée et l'Europe IVe-XXIe siècles*, Paris, 2005, pp. 289-298.

Fabre, V., „La prophétie des Psaumes selon Augustin”, in *Connaissance des Pères de l'Eglise*, 101, 2006, pp. 23-28.

Fiedrowicz, M., *Psalmus vox totius Christi. Studien zu Augustins „Enarrationes in Psalmos”*, Friburg, 1997.

La Bonnardière, A.-M. (éd.), *Saint Augustin et la Bible*, Paris, 1986.

Rondeau, M.-J., *Les Commentaires patristiques du Psautier (IIIe-Ve siècles)*, Rome, 1982-1985.